

స్వాతంత్రోద్యమం

భారతదేశంలోని జాతీయతా భావాలు ఆంధ్రదేశంలో కూడా వ్యాపించడానికి పెద్ద సమయం పట్టలేదు. 1852లో మద్రాస్ నేటివ్ అసోషియేషన్‌ను గాజుల లక్ష్మీనరసుసెట్టి ప్రారంభించారు. 1844లో క్రీసెంట్ అనే పత్రికను ప్రారంభించారు. ఫలితంగా లక్ష్మీ నరసు మద్రాస్ రామ మోహన్‌రాయ్‌గా పేరొందారు. 1884లో పి. రంగయ్య నాయుడు అధ్యక్షుడిగా, పి. ఆనందాచార్యులు కార్యదర్శిగా మద్రాస్ మహాజన సభ ఏర్పడింది. 1884-85లో కాకినాడ లిటరరీ సొసైటీ ఐసీఎస్ (ఇండియన్ సివిల్ సర్వీసెస్) పరీక్షల వయోపరిమితిని పెంచమని, శిస్తు భారం తగ్గించమని బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు వినతి పత్రం సమర్పించింది. 1885లో పార్థసారథి నాయుడు ఆంధ్ర ప్రకాశిక అనే ప్రథమ రాజకీయ వారపత్రికను స్థాపించారు. కంపెనీ కాలంలోనే దేశంలోని రైతుల పరిస్థితి మెరుగ్గా ఉండేదని 1875లో లోకరంజని పత్రిక రాసింది. 'శ్వేత జాతీయులను విచారించి శిక్షించడానికి తెల్లవారే అర్హులైనప్పుడు భారతీయులను భారతీయులే శిక్షించడం న్యాయం కదా' అని వివేకవర్ధిని(1884) పత్రిక ఇల్బర్ట్ బిల్లు గురించి రాసింది. 1885 భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ తొలి సమావేశానికి పి. రంగయ్య నాయుడు, పి. ఆనందాచార్యులు, గుత్తి కేశవ పిళ్ళై, వెంకట సుబ్బారాయుడు, న్యాయపతి సుబ్బారావు పంతులు లాంటివారు హాజరయ్యారు. 1886 కలకత్తా సమావేశానికి ఆంధ్ర దేశం నుంచి 21 మంది పాల్గొన్నారు. 1891 నాగపూర్ సమావేశానికి అధ్యక్షత వహించిన తొలి తెలుగు వ్యక్తి పి. ఆనందాచార్యులు. 1891లో ఏర్పడిన కృష్ణా జిల్లా కాంగ్రెస్ సంఘం తొలి జిల్లా సంఘం. దీని తొలి సమావేశాలు రామస్వామి గుత్తా అధ్యక్షతన (గుంటూరు (1892), మచిలీపట్నం (1893), ఏలూరు (1894)ల్లో జరిగాయి. గౌతమి, శశిరేఖ లాంటి పత్రికలు ప్రభుత్వ లోపాలను, దుబారాను దుయ్యబట్టివి. 1902లో దేశభక్త కొండా వెంకటప్పయ్య కృష్ణా పత్రికను ప్రారంభించగా ముట్నూరు కృష్ణారావు సంపాదకత్వం వహించారు. న్యాయపతి సుబ్బారావు ఐఎన్‌సీ కార్యదర్శిగా

పనిచేశారు. పి. ఆనందాచార్యులు వైజయంతి పత్రికను నడిపారు.

వందేమాతర ఉద్యమం

1905, జులై 7న లార్డ్ కర్జన్ బెంగాల్‌ను విభజన చేయగా అది 1905, అక్టోబరు 16న అమల్లోకి వచ్చింది. ఫలితంగా వందేమాతర ఉద్యమం/ స్వదేశీ ఉద్యమం ప్రారంభమైంది. 1905 బెనారస్ కాంగ్రెస్ సమావేశం విభజన వ్యతిరేక తీర్మానం చేసింది. 1905 సెప్టెంబరులో మద్రాస్ బీచ్ సమావేశం జి. సుబ్రహ్మణ్య అయ్యర్ (స్వదేశీ మిత్రస్ పత్రిక) అధ్యక్షతన జరిగింది. ఈ సమావేశానికి గాడిచెర్ల, అయ్యదేవర, కొమర్రాజు, గొల్లపూడి... తదితర ఆంధ్రులు హాజరయ్యారు. సుబ్రహ్మణ్య భారతి దేశభక్తి గీతాలు పాడారు. జాతీయ నిధి ఏర్పాటుకు తీర్మానించారు. ఉత్తరాంధ్ర జిల్లాల్లో స్వదేశీ ప్రచారానికి న్యూపతి సుబ్బారావు, వెంకటరమణారావు అంగీకరించారు. భారతీయ పారిశ్రామిక మహాసభ కార్యదర్శి సి.వై. చింతామణి వారికి సహకరించారు. నూజివీడులో జరిగిన కృష్ణాజిల్లా మహాసభ స్వదేశీ తీర్మానాన్ని బలపరిచింది. 1906 కలకత్తా కాంగ్రెస్ సమావేశం (నారోజీ అధ్యక్షతన)లో పి. ఆనందాచార్యులు స్వదేశీ తీర్మానాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. బెజవాడలో మునగాల రాజా బట్టల మిల్లు నెలకొల్పారు. కడపలో జంగం హరియప్ప, భద్రాచలంలో వెంకటేశ్వర్లు స్వదేశీ వస్త్రాలయాలను స్థాపించారు. నెల్లూరులో మహంకాళి శ్రీనివాస శాస్త్రి స్వదేశీ సమాజాన్ని స్థాపించగా, వెన్నెలకంటి నరసయ్య రాత్రి పాఠశాల నిర్వహించారు.

బారిసాల్ సమావేశంలో స్వరాజ్య సంపాదనకు స్వదేశీ ఉద్యమం ప్రధాన సాధనమని ప్రకటించిన ఎస్.ఎన్. బెనర్జీని ప్రభుత్వం నిర్బంధించింది. వింజమూరి భావనాచారి (గుంటూరు) పారిశ్రామిక శిక్షణకు యువకులను జపాన్ పంపడానికి నిధిని సమకూర్చాడు. మల్లాది వెంకట సుబ్బారావు (కాకినాడ), ఎస్. రామారావు (బళ్లారి), మామిడి దేవేంద్రుడు (రాజమండ్రి) శిక్షణ పొందడానికి వెళ్లారు.

ఒసాకా వెళ్లిన గోటీటి జానకి రామయ్య అట్టపెట్టెల తయారీ శిక్షణకోసం వెళ్లాడు. అతడి ఖర్చును భాస్కర రామయ్య (రాజమండ్రి) భరించారు. న్యూపతి సుబ్బారావు రాజమండ్రిలో

జాతీయ ఉన్నత పాఠశాలను ప్రారంభించాడు. కరణం గున్నేశ్వరావు 1000 రూపాయలు, పేర్రాజు 40 వేల రూపాయలు విరాళంగా ఇచ్చారు. 1907, ఫిబ్రవరి 11న రాజమండ్రిలో బాలభారతి సమితిని గంటి లక్ష్మన్న, టంగుటూరి శ్రీరాములు, కంచుమర్తి రామచంద్రరావు స్థాపించారు.

బిపిన్ చంద్రపాల్ ఆంధ్ర పర్యటన

బిపిన్ చంద్రపాల్

వందేమాతర ఉద్యమాన్ని ఆంధ్రలో ప్రచారం చేయడానికి బిపిన్ చంద్రపాల్ వచ్చారు. ఈ పర్యటన ఏర్పాటు చేసింది ముట్నూరుకృష్ణారావు.

1907 ఏప్రిల్ లో పాల్ విజయనగరం, విశాఖపట్నం ప్రాంతాల్లో ప్రసంగించారు.

మితవాదుల (బి.ఎన్. శర్మ) ప్రాబల్యంవల్ల సభలు విజయవంతం కాలేదు. విశాఖపట్నంలో పాల్ కు ఆతిథ్యం ఇచ్చినవారు వి. జగన్నాథం, వి. పూర్ణమ్మ, భూపతిరాజు వెంకటపతిరాజు. కాకినాడలో పాల్ సభకు అధ్యక్షత వహించింది కృత్తివెంటి పేర్రాజు. ఈయన విరాళంతో రామచంద్రాపురంలో జాతీయ పాఠశాలను ఏర్పాటు చేశారు. రాజమండ్రిలో ఏప్రిల్ 19 నుంచి 24 మధ్య పాల్ సభలు జరిగాయి. రాజమండ్రిలో పాల్ కు ఆతిథ్యం ఇచ్చింది మాదెల్ల సారయ్య. సభలకు అధ్యక్షత వహించింది కంచుమర్తి రామచంద్రరావు, టంగుటూరి ప్రకాశం పంతులు. కొత్తా శ్రీరామ మూర్తివందేమాతరం గీతాన్ని ఆలపించారు. పాల్ ఉపన్యాసాలను చిలకమర్తిలక్ష్మీనరసింహం తెలుగులోకి అనువదించారు. భరత ఖండంబు చక్కనిపాడియావు అనే గీతాన్ని చిలకమర్తి పాడారు.

రాజమండ్రిలో గోదావరీ స్వదేశీస్టోర్స్ ను ప్రారంభించారు. గాడిచెర్ల హరిసర్వోత్తమరావు పాల్ కు సన్మానపత్రం సమర్పించారు. విజయవాడలో పాల్ కు ఆతిథ్యం ఇచ్చింది మునగాల రాజా.

1907, ఏప్రిల్ 26న మచిలీపట్నంలో ఆతిథ్యం ఇచ్చింది రామదాసు నాయుడు. అక్కడే స్వరాజ్యసమితి ఏర్పడింది. పాల్ బందరులో జాతీయ కళాశాలను ప్రారంభించారు. దీనికి మొదటి ప్రిన్సిపల్ కోపల్లె హనుమంతరావు. పాల్ సభలకు అధ్యక్షులు కృష్ణమాచారి, పురాణం వెంకట సుబ్బయ్య. మీర్జాపురంజమీందారుపై రైతులు వేసిన కేసులో ఫీజు తీసుకోకుండా మద్రాస్ కోర్టులో వాదించిన వ్యక్తి వేమవరపు రామదాసు పంతులు. పాల్ చివరి పర్యటన 1907, మే 1న మద్రాస్‌లో జరిగింది. సభకు అధ్యక్షులు టంగుటూరి ప్రకాశం.

వందేమాతర ఉద్యమ ప్రభావంతో జపాన్ చరిత్ర గ్రంథాన్ని ఆదిపూడి సోమనాథరావు రచించగా, శ్రీబ్రహ్మం జపానీయం అనే గ్రంథాన్ని రచించారు. మునగాల రాజా తన కుమారులకు టోగో, నోగీ అనే జపాన్ సైన్యాధ్యక్షుల పేర్లు పెట్టారు. హిందూదేశదారిద్యం అనే గ్రంథాన్ని అత్తిలి సూర్యనారాయణ రచించారు. మట్నూరి సుబ్బారాయుడు, మంగినపూడి వెంకట శర్మ మాతృ శతకం రచించారు.

రాజమండ్రి కళాశాల సంఘటన (1907, ఏప్రిల్ 24)

ప్రిన్సిపల్ మార్క్ హంటర్ విద్యార్థులను వందేమాతరం నినాదాలు చేయరాదని, బ్యాడ్జీలు ధరించరాదని, బాలభారతి సమితిలో చేరరాదని హెచ్చరించాడు. ఎం. రామచంద్రరావు, గాడిచెర్ల పై చర్యలు తీసుకున్నాడు. 138 మంది విద్యార్థులను పరీక్షలకు అనుమతించలేదు. విద్యార్థుల తరపున న్యాపతి సుబ్బారావు, బి.ఎన్. శర్మ జోక్యం చేసుకున్నా ఫలితం లేకపోయింది. ఈ సంఘటన విద్యార్థులు రాజకీయాల్లో చేరడానికి నాంది పలికిందని ఆచార్య సరోజుని రేగాని అభిప్రాయపడ్డారు. గాడిచెర్ల విజయవాడ నుంచి స్వరాజ్ పత్రికను నడిపారు. విద్యార్థులారా అదైర్యపడకండి భారత స్వాతంత్ర్యానికి భగవంతుడి దయవల్ల మీరు నాయకులు కాగలరు అని కృష్ణా పత్రిక రాసింది. 'ప్రభుత్వ ఉద్యోగాలు లేకపోతే మనం జీవించలేమని ప్రభుత్వం భావిస్తుంది. అది తప్పని నిరూపించాలి' అనిదేశాభిమాని పత్రిక రాసింది.

కాకినాడ కొట్లాట కేసు

1907, మే 31న జిల్లా వైద్యాధికారి కెప్టెన్ కెంఫ్‌ను చూసి విద్యార్థులు వందేమాతరం అనే నినాదం చేశారు. కెంఫ్ కోపంతో కొంపెల్ల కృష్ణారావు అనే బాలుడిని కొట్టాడు. ఉద్యమకారులు కెంఫ్ ఉన్న క్లబ్‌పై దాడి చేశారు. జిల్లా కలెక్టర్ కుమ్మింగ్, సబ్ కలెక్టర్ కర్నాప్ గొడవను నివారించడానికి ప్రయత్నించి 50 మందిని అరెస్ట్ చేశారు. జూన్ 5న కె. పేర్రాజు అధ్యక్షతన నిరసన సభ జరిగింది. రఘుపతి వెంకటరత్నం నాయుడు కెంఫ్ దుడుకు చర్య వల్లే అల్లర్లు జరిగాయని అతడిపై అభిశంసన తీర్మానాన్ని ప్రతిపాదించారు. నిందితుల తరపున న్యాయపతి సుబ్బారావు వాదించారు. అపిరాల లక్ష్మీనరసింహారావు, చిన పేరయ్య, పెద పేరయ్యలకు శిక్ష పడింది. (2 సంవత్సరాలు, 500 రూపాయల జరిమానా).

గాడిచెర్ల హరి సర్వోత్తమరావు, బోడి నారాయణ అరెస్టు

1908లో తిరునల్వేలి జిల్లా మెజిస్ట్రేట్‌ను విప్లవవాదులు కాల్చి చంపారు. ఈ కేసులో చిదంబరం పిళ్ళైను అరెస్ట్ చేసి యావజ్జీవ కారాగార శిక్ష విధించారు. గాడిచెర్ల బోడి నారాయణరావు స్వరాజ్య పత్రికలో ప్రభుత్వాన్ని విమర్శించినందుకు రాజద్రోహ నేరంపై 1908, జూలై 18న అరెస్టు చేశారు. వందేమాతర ఉద్యమ కాలంలో ఆంధ్రలో అరెస్ట్ అయిన తొలి నాయకులు వీరే (వందేమాతర ఉద్యమకాలంలో తొలి రాజకీయ ఖైదీ - గాడిచెర్ల).

కోటప్ప కొండ సంఘటన (1909, ఫిబ్రవరి 18)

గుంటూరు జిల్లా, నరసరావుపేట తాలూకా, కోటప్పకొండ మహాశివరాత్రి ఉత్సవాలకు చేబ్రోలుకు చెందిన చిన్నప్పరెడ్డి వెళ్లగా అతడి ఎద్దుకు గాయమైంది. పోలీసులతో ఘర్షణ జరిగింది. పోలీస్ స్టేషన్‌కు నిప్పుపెట్టారు. సి.ఐ. సుబ్బారావుకు దేహశుద్ధి చేశారు. ఈ కేసులో 45 మందిని అరెస్టు చేసి 21 మందిపై కేసులు పెట్టారు. చిన్నప్పరెడ్డికి ఉరిశిక్ష విధించారు. (సబ్ కలెక్టర్ కర్నాప్) తహశీల్దార్ - బ్రహ్మనందనాయుడు, సబ్ మెజిస్ట్రేట్ సుబ్బారావు నాయుడు ఉద్యోగాలు కోల్పోయారు.

తెనాలి బాంబు కేసు (1909, ఏప్రిల్ 6)

తెనాలి సమీపంలోని కంచర్లపాలెం వద్ద నాటుబాంబు పేలి చెన్నడు అనే వ్యక్తి

మరణించాడు. ఈ కేసులో చుక్కపల్లి రామయ్య, లక్కరాజు బసవయ్య, కాటంరాజు వెంకట్రాయుడులను అరెస్ట్ చేశారు. నిందితుల తరపున టంగుటూరి ప్రకాశం వాదించారు. చుక్కపల్లి రామయ్యకు 10 ఏళ్లు; బసవయ్య, వెంకట్రాయుడులకు 2 ఏళ్లు ద్వీపాంతరవాస శిక్షలు విధించారు. బసవయ్య, వెంకట్రాయుడు వందేమాతరం ఉద్యమ సమయంలో స్వరాజ్య సంపాదన అనే కరపత్రాలను ముద్రించారు.

ఉద్యమ నిర్మాణ కార్యక్రమాలు

ముట్నూరి, పురాణం వెంకటపయ్య చేనేత పరిశ్రమాభివృద్ధికి కృషి చేశారు. రాజమండ్రిలో గంటి లక్ష్మన్న, న్యాపతి సుబ్బారావు, భీమశంకరరావు నాయకత్వంలో స్వదేశీ పారిశ్రామిక సంస్థ ఏర్పాటైంది. కడప, భద్రాచలం, రామచంద్రాపురాల్లో చల్లపల్లి రాజా ఆర్థిక సహాయంతో స్వదేశీ వస్తు విక్రయశాలలు ఏర్పడ్డాయి. నెల్లూరులో శ్రీనివాసశాస్త్రి 1908లో స్వదేశీ స్టోర్స్‌ను ప్రారంభించారు. రాజమండ్రిలో వందేమాతరం రాత్రి పాఠశాల, జాతీయోన్నత పాఠశాల స్థాపించారు. దర్శి చెంచయ్య గదర్ పార్టీలో చేరి విప్లవ కార్యక్రమాల్లో పాల్గొన్నారు. 1911లో ఢిల్లీ దర్బారులో బెంగాల్ విభజన రద్దును ప్రకటించడంతో వందేమాతర ఉద్యమం నిలిచిపోయింది. ఆంధ్రలో దౌర్జన్య చర్యలు

సర్కార్ (చక్రవర్తి) అనే బెంగాల్ విప్లవకారుడు ఆంధ్రా వచ్చి అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు అతిథిగా ఉన్నట్లు అయ్యదేవర తన జీవిత చరిత్రలో రాశాడు. కలకత్తాలో వైద్య విద్య కోసం వెళ్లిన దంటు సుబ్బావధాని, అతడి మిత్రులు రహస్యంగా ఆయుధాలు తెచ్చినట్లు కృష్ణా పత్రిక (1904)లో రాశారు. కృష్ణా జిల్లా వంతలపాలెంలో పంది మీద బాంబు ప్రయోగం జరిగినట్లు పోలీసులు గుర్తించారు. గూడూరు రైల్వేస్టేషన్‌లో పేలుడు సామగ్రి ఉన్న పెట్టెను పోలీసులు స్వాధీనం చేసుకున్నారు. కంఠేవరం/తెనాలి బాంబు సంఘటన కూడా జరిగింది. (మద్రాస్ - కలకత్తా రైలు మార్గం పేల్చివేత కుట్రగా ప్రచారమైంది).

హోంరూల్ ఉద్యమం (1916 - 1917)

తిలక్, అనిబిసెంట్‌ల నాయకత్వంలో హోంరూల్ ఉద్యమం ప్రారంభమైంది. తిలక్ 1914 జూన్‌లో జైలు నుంచి విడుదలయ్యాడు. తిలక్ 1916, ఏప్రిల్ 28న పూనాలో, అనిబిసెంట్

1916, సెప్టెంబరులో మద్రాస్‌లోని గోఖలే హాలులో హోంరూల్ లీగ్‌ను స్థాపించారు. హోంరూల్ భావనను ఐర్లాండ్ నుంచి గ్రహించారు. ఆంధ్రలో గాడిచెర్ల హరిసర్వోత్తమరావు ఉద్యమ నాయకుడు. 52 హోంరూల్‌లీగ్ శాఖలు ఆంధ్రలో ఏర్పడ్డాయి. 3 పైసల కరపత్రాలు ప్రచురించారు. స్వరాజ్య ఉద్దేశం, స్వతంత్ర వర్ధన పత్రం, స్వరాజ్యం కోరడానికి కారణాలు లాంటి కరపత్రాలు ప్రచురించారు.

సరోజినీనాయుడురచన ఎవేక్ మదర్‌ను నూతన హైందవ మాతృగీతం పేరుతో తెలుగులోకి అనువదించారు. దేశమాత, హితకారిణి (ఏలూరు), ఆంధ్రపత్రిక, కృష్ణాపత్రికలతో పాటు అనిబిసెంటామన్‌వీల్, న్యూఇండియా పత్రికలు ఉద్యమాన్ని ప్రచారం చేశాయి.

అనిబిసెంట్ ఆంధ్ర పర్యటన

1916లో అనిబిసెంట్ ఆంధ్ర పర్యటనలో కాకినాడ, రాజమండ్రి, గుంటూరు, చిత్తూరు సభల్లో ప్రసంగించారు. స్వాతంత్ర్యంలేని జాతి జీవచ్ఛవం లాంటిదని పేర్కొన్నారు. 1916 మేలో చిత్తూరు జిల్లా మదనపల్లెలో జాతీయ కళాశాల స్థాపించారు. దాని మొదటి ప్రిన్సిపాల్‌గా హెచ్.జె. కజిన్స్

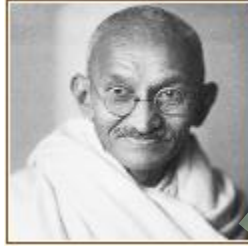
నియమితులయ్యారు. ఆర్డర్ ఆఫ్ ది సన్స్ ఆఫ్ ఇండియా, ఇండియన్ బాయ్స్ స్కూల్, యంగ్‌మెన్స్ ఇండియన్ అసోసియేషన్ సంస్థలను అనిబిసెంట్ స్థాపించారు.

ఈ ఉద్యమకాలంలో ప్రజలు ఆమెను గ్రాండ్‌ఓల్డ్ లేడీ ఆఫ్ ఇండియా, ఇండియన్ టామ్ టాయ్ అని పిలిచారు.

అయ్యర్ అమెరికా అధ్యక్షుడికి లేఖ రాయడమే కాకుండా తన సర్ బిరుదును వదులుకున్నాడు. 1917, జూన్ 16న ప్రభుత్వం అనిబిసెంట్, అరండేల్, వాడియాలను ఉదకమండలంలో (ఉబీ)లో అరెస్ట్ చేసింది. దానికి నిరసనగా మద్రాస్‌లో బి.ఎన్.శర్మ అధ్యక్షతన సభ జరిగింది. 1917, ఆగస్టు 20న మాంటేగ్ ప్రకటనతో ఉద్యమాన్ని నిలిపివేశారు. ఈ ఉద్యమకాలంలోనే బ్రిటిష్‌వారి ప్రోత్సాహంతో జస్టిస్ పార్టీ ఏర్పడింది. హోంరూల్ ఉద్యమాన్ని సమర్థిస్తూ బెజవాడలో త్రిపురనేని రామస్వామి అధ్యక్షతన బ్రాహ్మణేతర సభ జరిగింది. 1917

కలకత్తా కాంగ్రెస్ సమావేశంలో తిలక్ సమర్థన వల్ల ప్రత్యేక ఆంధ్ర కాంగ్రెస్ సర్కిల్ ఏర్పాటుకు అంగీకారం కుదిరింది. 1918 ఆంధ్ర కాంగ్రెస్ సర్కిల్ సమావేశంలో ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెస్ సభలను లండన్లో జరపాలనీ, ప్యారిస్ శాంతి సమావేశాలకు తిలక్ను పంపాలనీ తీర్మానించారు. కాని ఢిల్లీ కాంగ్రెస్ సమావేశంలో తిలక్, గాంధీ, హసన్ ఇమామ్లను ప్యారిస్ సమావేశానికి పంపాలని తీర్మానం జరిగింది.

గాంధీ యుగం

సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమం

మాంటేగ్ - చెమ్స్ఫర్డ్ సంస్కరణలు, రౌలత్ చట్టం, జలియన్ వాలాబాగ్ దురంతం, ఖిలాఫత్ ఉద్యమం లాంటి కారణాల వల్ల గాంధీజీ 1920లో సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమాన్ని ప్రారంభించారు. ఆయన ఈ ఉద్యమకాలంలో 3 సార్లు ఆంధ్రదేశంలో పర్యటించారు. 1919లో రౌలత్ చట్టానికి వ్యతిరేకంగా సత్యాగ్రహాన్ని ప్రచారం చేయడానికి సికింద్రాబాద్, విజయవాడ (రామ్మోహన్ రాయ్ గ్రంథాలయం)లో ప్రసంగించారు. అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు గాంధీజీ ఉపన్యాసాన్ని తెలుగులోకి అనువదించారు. గాంధీజీకి అతిథ్యం కూడా ఇచ్చారు. మద్రాస్లో టంగుటూరి అధ్యక్షతన జరిగిన సభలో గాంధీజీ ప్రసంగించారు. 1920, సెప్టెంబరు 4-9 మధ్య కలకత్తాలో జరిగిన ప్రత్యేక కాంగ్రెస్ సమావేశంలో సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమ తీర్మానం ప్రవేశపెట్టారు. కాని కొండా వెంకటప్పయ్య తీర్మానాన్ని వ్యతిరేకించారు. 1920 నాగపూర్ సమావేశంలో శాంతియుత సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమ నిర్వహణ తీర్మానాన్ని ఆమోదించారు.

1921, మార్చి 31న విజయవాడలో జరిగిన కాంగ్రెస్ ప్రత్యేక సమావేశానికి గాంధీజీ హాజరయ్యారు. ఈ సమావేశం తర్వాత ఆయన ఏలూరు, మచిలీపట్నం, చీరాల, నెల్లూరుల్లో

పర్యటించారు. 1921, అక్టోబరులో మూడోసారి వచ్చి కర్నూలు, కడప, తిరుపతి, తాడిపత్రిల్లో ప్రసంగించారు.

విజయవాడ కాంగ్రెస్ ప్రత్యేక సమావేశం (1921 మార్చి 31, ఏప్రిల్ 1, 2)

మహాత్మాగాంధీ, జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ, మోతీలాల్ నెహ్రూ, సీఆర్ దాస్, పటేల్, అలీ సోదరులు, జిన్నా లాంటి జాతీయ నాయకులు వచ్చారు.

తెలంగాణ నుంచి మాడపాటి హనుమంతరావు పరిశీలకుడిగా

వచ్చారు. పింగళి వెంకయ్య (భట్ల పెనుమర్తు, కృష్ణా జిల్లా)

వీరంకి వెంకటశాస్త్రి సహాయంతో తెలుపు, ఎరుపు, ఆకుపచ్చ

రంగులతో త్రివర్ణ పతాకాన్ని రూపొందించారు. సమావేశంలో

దీనికి కాషాయరంగును, చరఖాను చేర్చారు. రామదండు వాలంటీర్ దళం సేవలు అందించింది.

మాగంటి అన్నపూర్ణమ్మ, దువ్వూరి సుబ్బమ్మ, పొనకా కనకమ్మ, ఉన్నవ లక్ష్మీబాయిమ్మ,

యామినీ పూర్ణ తిలకం పాల్గొన్నారు. యామినీ పూర్ణతిలకం అనే నాట్యకారిణి తన

యావదాస్తిని తిలక్స్వరాజ్య నిధికి విరాళంగా ఇచ్చారు. మాగంటి అన్నపూర్ణ దేవి తన

నగలన్నింటినీ విరాళంగా ఇచ్చారు. (ఈమె పశ్చిమ గోదావరి జిల్లా పోతనూరి వాసి. 1927లో

క్షయవ్యాధితో మరణించారు.) కూచిపూడి నృత్యకారుడు అయ్యప్ప భాగవతార్ ఉద్యమాన్ని

ప్రచారం చేశారు. ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ మాలపల్లి (1921) నవల రాశారు. 1922లో ఉన్నవ

దంపతులు గుంటూరులో శారదా నికేతన్‌ను స్థాపించారు.

మాడభాషి నరసింహాచారి అసహాయోద్యమ విజయం గ్రంథాన్ని చెరుకువాడ

నరసింహంస్వరాజ్య దర్పణం, పీసుపాటి నరసింహశాస్త్రి చీరాల పేరాల వనవాసం గ్రంథాలను

రాశారు. తిలక్ నాటక సమాజం (గుంటూరు) కోసం 1921లో రామరాజు

పుండరీకాక్షుడు స్వరాజ్య సోపానం, పాంచాల పరాభవం, స్వరాజ్య రథం లాంటి నాటకాలు

రాశారు.

గరిమెళ్ల సత్యనారాయణ మార్కొద్దీ తెల్లదొరతనం, దండాలమ్మాదండాలు-భరతమాతకు దండాలు అనే ప్రసిద్ధ గీతాలను రచించారు. అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు శాసనమండలికి, గులాం మొహియుద్దీన్ మెజిస్ట్రేట్ పదవికి రాజీనామా సమర్పించారు. ఆంధ్రదేశంలో మొదటి సహాయ నిరాకరణవాదిగా అయ్యదేవరను పేర్కొంటారు. కొండా వెంకటప్పయ్య శాసనసభ పదవికి రాజీనామా చేశారు. ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ, పోలిసెట్టి హనుమంతయ్య గుప్త న్యాయవాద వృత్తిని వదులుకున్నారు. వి. రామదాసు పంతులు మద్రాస్ యూనివర్సిటీ సిండికేట్ సభ్యత్వానికి రాజీనామా చేశారు. కళావెంకటరావు, బొమ్మకంటి శేషారెడ్డి విద్యాలయాలను బహిష్కరించారు. టంగుటూరి ప్రకాశం, గొల్లపూడి సీతారామశాస్త్రి, శిష్టా పురుషోత్తమ్ లాంటి వారు కూడా న్యాయవాద వృత్తిని వదులుకున్నారు. గుంటూరు బార్ అసోసియేషన్ మూడునెలలపాటు న్యాయస్థానాన్ని బహిష్కరించింది. నర్సాపూర్ తాలూకా మెట్టపాలెంలో తొలి పంచాయతీ న్యాయస్థానం ఏర్పాటు చేశారు. గుంటూరు (15%), నెల్లూరు (17%), రాజమండ్రిలో ఎన్నికలు బహిష్కరించారు. కొడాలి సుబ్బారావు, కల్లూరి సుబ్బారావు లాంటి ఉపాధ్యాయులు 47 మంది రాజీనామా చేశారు. 44 జాతీయ పాఠశాలలు ఏర్పాటు చేశారు. తెనాలి, విజయనగరం లాంటి చోట్ల విద్యార్థులు సమ్మె చేశారు.

కల్లు మానండోయ్ బాబు - కల్లు తెరవండోయ్ అంటూ మద్యపాన వ్యతిరేక ఉద్యమం జరిగింది. వెన్నెలకంటి రాఘవయ్య, బొమ్మ శేషారెడ్డి, పానకాల కనకమ్మ, తిక్కవరపు రామిరెడ్డి, ఓరుగంటి వెంకట సుబ్బయ్య వంటివారు మద్యపాన వ్యతిరేక ఉద్యమం చేయడం వల్ల కడప జిల్లా అబ్కారీ ఆదాయం రూ.4 లక్షల నుంచి రూ.2 లక్షలకు, కర్నూలు జిల్లా ఆదాయం రూ.2 లక్షల నుంచి రూ.90 వేలకు పడిపోయింది. 1921, నవంబరు 17 వేల్స్ రాకుమారుడు పర్యటనకు వ్యతిరేకంగా నిరసన సభలు జరిగాయి.

చీరాల - పేరాల ఉద్యమం

చీరాల, పేరాల, వీరరాఘవపేట, జాండ్రపేటలను కలిపి ఆంగ్లేయులు మున్సిపాలిటీగా ప్రకటించారు. 1919లో ప్రథమ పురపాలక సంఘం (చీరాల యూనియన్) ఏర్పడింది. 1921

ఫిబ్రవరిలో నాటి మద్రాస్ ముఖ్యమంత్రి(పురపాలకశాఖ మంత్రి) రాజారామ రాయణింగార్ (జస్టిస్ పార్టీ) చీరాల సందర్శించారు. నాలుగు వేల పన్నుభారం 40 వేలకు పెరగడంతో ఆంద్రురత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య నాయకత్వంలో చీరాల-పేరాల ఉద్యమం ప్రారంభమైంది. దుగ్గిరాల ఇంగ్లండ్ ఎడింబరో యూనివర్సిటీలో విద్యాభ్యాసం పూర్తిచేశారు. రాజమండ్రి ఉపాధ్యాయ శిక్షణా కళాశాలలో, మచిలీపట్నం జాతీయ కళాశాలలో పనిచేశారు. 1920లో చీరాల వద్ద ఆంధ్ర విద్యాపీఠ గోష్ఠిని నెలకొల్పారు. 1921, ఏప్రిల్ 6న గాంధీజీ చీరాలను సందర్శించి శాంతియుత పన్నుల నిరాకరణ ఉద్యమం చేయమని సలహా ఇచ్చారు. ఏప్రిల్ 25న గ్రామాలు ఖాళీ చేసి రామ్ నగర్ ఏర్పాటు చేసుకున్నారు. రామదండు వాలంటీర్ దళం సహాయ కార్యక్రమాలు చేసింది. 200 మంది ప్రతినిధులతో పంచాయతీ ఏర్పాటు చేశారు. అయినా ప్రభుత్వం ఇంటికి రూ.1,025 పన్నుగా విధించింది. 1921 సెప్టెంబరులో దుగ్గిరాలను బరంపురంలో నిర్బంధించడంతో ఉద్యమం బలహీనపడింది. పిసుపాటి నారాయణశాస్త్రి చీరాల - పేరాల వనవాసం అనే గ్రంథాన్ని రాశారు. "హిమాచల్ నుంచి కన్యాకుమారి వరకు ఈ ఉద్యమం ప్రజల హృదయాలను ఆశ్చర్యపూరితం చేసింది" అని కొండా వెంకటప్పయ్య పేర్కొన్నారు.

దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య

పల్నాడు పుల్లరి సత్యాగ్రహం (1921, సెప్టెంబరు 23)

ఆంగ్ల ప్రభుత్వం అటవీ ఉత్పత్తులు వినియోగించుకోవడానికి పుల్లరి పన్నుతోపాటు అనేక పన్నులు విధించింది. గుంటూరు జిల్లా పల్నాడు తాలుకాలోని మాచర్ల, వెందుర్తి, జట్టిపాలెం, శ్రీగిరిపాడు, రెంటచింతల ప్రాంతాల ప్రజలు తీవ్ర ఇబ్బందులు పడుతున్నారు. 12 అణాల పన్నును 3 అణాలకు తగ్గించమని విన్నవించారు. కాని ప్రభుత్వం స్పందించకపోవడంతో మించాలపాడు గ్రామానికి చెందిన కన్నెగంటి హనుమంతు నాయకత్వంలో ఉద్యమం చేశారు. 1921 జులైలో కాంగ్రెస్ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ, వేదాంత నరసింహచారిలను మాచర్ల పంపింది. ఉన్నవ లక్ష్మీబాయిమ్మ, యామినీ పూర్ణతిలకం కూడా

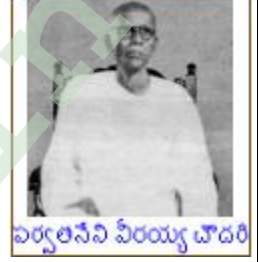

కన్నెగంటి హనుమంతు

ఉద్యమంలో పాల్గొన్నారు. వెల్లుర్తి, నడింపాలెంలో ప్రజలు దాడి చేశారు. 1921, సెప్టెంబరు 23న మించాలపాడు వద్ద ఆంగ్లేయులు కన్నెగంటి హనుమంతును కాల్చి చంపారు. విజయవాడ వద్ద ఉన్న కొండూరులో సుబ్బరాయశాస్త్రి నాయకత్వంలో, కడప జిల్లా రాయచోటిలో కూడా పుల్లరి సత్యాగ్రహాలు జరిగాయి.

పెదనందిపాడు పన్నుల సహాయ నిరాకరణ ఉద్యమం

ఈ ఉద్యమం ఆంధ్ర శివాజీగా పేరొందిన పర్వతనేని వీరయ్య చౌదరి నాయకత్వంలో జరిగింది. ఈయన శాంతిసేన వాలంటీర్ దళాన్ని ఏర్పాటు చేశారు. ఇంగ్లండ్ పార్లమెంట్‌లో కూడా ఈ ఉద్యమం చర్చకు వచ్చింది.

పర్వతనేని వీరయ్య చౌదరి

ప్రభుత్వం రూథర్‌ఫర్డ్‌ను ప్రత్యేక కమిషనర్‌గా నియమించింది. అప్పటి గ్రామ ఉద్యోగుల సంఘం నాయకుడు మంచిరాజు సత్యనారాయణరాజు కూడా ఉద్యమానికి నాయకత్వం వహించారు. ఆంగ్ల సామ్రాజ్య పునాదులనే కదిలించిన ఉద్యమం అని వెల్లింగ్‌టన్ వ్యాఖ్యానించాడు.

ప్రభుత్వం పరిష్కారం కోసం రెవెన్యూ సంఘ సభ్యుడైన హేరిస్‌ను పంపింది. కమ్మకులానికి చెందిన డిప్యూటీ కలెక్టర్‌ను, ముస్లిం కులానికి చెందిన సబ్‌ఇన్‌స్పెక్టర్‌ను పంపి కుల, మత పరంగా ఉద్యమాన్ని అణచడానికి ప్రభుత్వం కృషిచేసింది. ఉద్యమాన్ని నిలిపివేయాల్సిందిగా కొండా వెంకటప్పయ్యకు గాంధీజీ లేఖ రాశారు. గాంధీజీ నిర్బంధంతో ఉద్యమం నిలిచిపోయింది.

రంపా విప్లవం - అల్లూరి సీతారామరాజు

1897, జులై 4న సీతారామరాజు విశాఖ జిల్లా, పాండ్రంకి గ్రామంలో మాతామహుల ఇంట జన్మించాడు. సొంత గ్రామం మోగల్లు (పశ్చిమగోదావరి జిల్లా). తండ్రి వెంకట రామరాజు, తల్లి సూర్యనారాయణమ్మ. తుని, నర్సపట్నం, విశాఖపట్నంలో

ప్రాథమిక విద్యాభ్యాసం జరిగింది.

1921లో చిట్టగాంగ్ వెళ్లి బెంగాల్ విప్లవకారులతో చర్చలు జరిపి కె.డి.పేట సమీపంలోని తాండవన ది ఒడ్డున నీలకంఠేశ్వరస్వామి ఆలయ ప్రాంగణంలో శ్రీరామ విజయనగరం అనే ఆశ్రమాన్ని ఏర్పా

టుచేసుకున్నాడు. ఆంగ్లేయుల ముత్తదారీ పద్ధతి, అటవీ నిబంధనలతోపాటుచింతపల్లి తహశీల్దార్ సెబస్టియన్ అతడి కాంట్రాక్టర్ సంతానం పిల్లై దౌర్జన్యాలకువ్యతిరేకంగా అల్లూరి సాయుధ పోరాటాన్ని ప్రారంభించాడు. గాంగంటందొర, గాంమల్లుదొర (భట్టపానుకుల గ్రామ మున్నబ్బలు) ఎండు పడాలు, వీరయ్యదొర, అగ్గిరాజు పేరిచర్ల / వేగేసిన సూర్యనారాయణ / సత్యనారాయణరాజు ముఖ్యఅనుచరులు.

సీతారామరాజు చింతపల్లి పోలీస్ స్టేషన్ పై 1922 ఆగస్టు 22న తొలిదాడి చేశాడు. 23న కె.డి.పేట, 24న రాజబమ్మంగి; అక్టోబరు 16న అడ్డతీగల, 19న రంపచోడవరం, చివరి దాడి 1923, ఏప్రిల్ 18న అన్నవరం పోలీస్ స్టేషన్ పై జరిగింది. సీతారామరాజు రంపా ఉద్యమాన్ని అణచివేయడానికి ప్రభుత్వం స్కాట్ కోవార్డ్, హేటర్లను పంపింది. బళ్లారి పోలీస్ దళం మొదట వంజేరిఘాట్ వద్ద తర్వాత దామనపల్లి వద్ద ఓడిపోయింది. కోవార్డ్, హేటర్లు మరణించారు తర్వాత మలబారు పోలీస్ దళం వచ్చింది. తురుమామిడి, లక్కవరపుకోటలపై దాడిచేసి అనంతరం అడ్డతీగల, రంపచోడవరంలపై దాడి చేశారు. నవంబరు 17న రంపాలో, చీపర్తిపాలెంలో లూటీ జరిగింది. 1923, ఏప్రిల్ లో అన్నవరంపై చేసిన దాడికి ఆయనకు శంఖవరంలో ఘనస్వాగతం లభించింది. ఆంగ్లప్రభుత్వం అన్నవరం, శంఖవరం గ్రామాలపై 4000 జరిమానా విధించింది. 1923, మే 31న రాజు అనుచరులు కొయ్యూరు వద్ద సబ్ ఇన్స్పెక్టర్, డిప్యూటీ తహశీల్దార్లను కొట్టి వదిలేశారు. జూన్ 15న అగ్గిరాజు నాయకత్వంలోని ఒక దళం కొండకంబేరు, మల్కనగిరి స్టేషన్లపై దాడి చేశారు. మల్లుదొరను కీరన్స్ అనే అధికారి చంపాడు. గుడ్డపల్లిలో సీతారామరాజును గ్రామ మున్నబ్బ తప్పించాడు. 1924 జనవరిలో రూథర్ఫర్డ్ నాయకత్వంలో అస్సాం రైఫిల్స్ వచ్చింది. మే 6న మాడేరునది వద్ద అగ్గిరాజు పట్టుబడ్డాడు. మే 7న సీతారామరాజును జమేదార్ కంచుమీనన్ బంధించి కొయ్యూరులో ఉన్న మేజర్ గూడాల్కు అప్పగించాడు. సీతారామరాజును కాల్చి చంపారు. సీతారామరాజు సమాధి కృష్ణదేవిపేటలో ఉంది. గాంధీజీ యంగ్ ఇండియా పత్రికలో అల్లూరి దేశభక్తిని ప్రశంసిస్తూ నేను సాయుధ విప్లవాన్ని ఆమోదించలేను, అభినందించలేను. కానీ ధైర్యవంతుడు, త్యాగపురుషుడు, నిరాడంబరుడు అయిన ఈ యువకుడికి జోహార్లు అర్పించకుండా ఉండలేను అని రాశారు.

స్వరాజ్ పార్టీ

1923లో మోతీలాల్ నెహ్రూ, చిత్తరంజన్ దాస్ కాంగ్రెస్ ఖిలాఫత్ స్వరాజ్య పార్టీని స్థాపించారు. స్వరాజ్య పార్టీకి వి.వి. రామదాసు అధ్యక్షుడిగా, ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ కార్యదర్శిగా పనిచేశారు. సి.ఆర్. దాస్ ఆంధ్ర దేశంలో పర్యటించి ప్రచారం చేశారు. 1924లో గంజాం జిల్లా సభలో బులుసు సాంబమూర్తి, డాక్టర్ సుబ్రహ్మణ్యంలు సంపూర్ణ స్వరాజ్య తీర్మానం చేశారు. 1926 ఎన్నికల్లో టంగుటూరి నాయకత్వంలో కాంగ్రెస్ విజయం సాధించినప్పటికీ ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటు చేయలేదు. కాబట్టి జస్టిస్ పార్టీ సుబ్బరాయన్ ముఖ్యమంత్రిగా స్వతంత్ర ప్రభుత్వాన్ని ఏర్పాటు చేసింది.

సామ్యవాద ఉద్యమాలు

ఇదే కాలంలో ఆంధ్రాలో వామపక్ష పార్టీలు అవతరించాయి. ఆచార్య ఎన్.జి. రంగా 1923లోనిడుబ్రోలులో జిల్లా వ్యవసాయ కూలీల సమావేశం జరిపారు. 1929లో మాగంటి బాపిన్నీడు రాష్ట్ర వ్యవసాయదారుల సంఘం స్థాపించారు. ఆంధ్రా స్వరాజ్ పార్టీని 1934లో గాడిచెర్ల విజయవాడలో ప్రారంభించారు. 1934 జూన్ 22న విజయవాడలో నాయకులనేని గోగినేని రంగా ఆంధ్ర సోషలిస్ట్ పార్టీని స్థాపించారు. మద్దూరి అన్నపూర్ణయ్య దీనికి కార్యదర్శి. పుచ్చలపల్లి, క్రొవ్వడి రంగసాయి, చండ్ర రాజేశ్వరరావు, అల్లూరి సత్యనారాయణరాజు ముఖ్య సభ్యులు. కాని పుచ్చలపల్లి సుందరయ్య 1934-35లో కాకినాడలో రహస్యంగా సీపీఐ కమ్యూనిస్ట్ పార్టీ శాఖను స్థాపించారు. విశాలాంధ్రలో ప్రజారాజ్యం పుస్తకాన్ని రచించారు. దక్షిణ భారత కమ్యూనిస్టి తామహుడిగా పేరొందారు.

అఖిల భారత సోషలిస్ట్ పార్టీని ఢిల్లీలో జయప్రకాష్ నారాయణ్, రామమనోహర్ లోహియా 1934లో ప్రారంభించగా, ఆంధ్రాలో దాని శాఖ (కార్మిక రక్షణ సంఘం) గుంటూరులో తెన్నేటి విశ్వనాథం అధ్యక్షతన ఏర్పడింది. 1923లో నాగపూర్లో జమ్నాలాల్ బజాజ్ నాయకత్వంలో జెండా సత్యాగ్రహం జరిగింది. ఇందులో ఆచార్య వినోబాభావే పాల్గొన్నారు.

సుభాష్ చంద్రబోస్, బులుసు సాంబమూర్తిల సహకారంతో నెహ్రూ

1928లో ఆల్ ఇండియా ఇండిపెండెన్స్ లీగ్‌ను స్థాపించారు. ఆంధ్రశాఖ అధ్యక్షులు బులుసు.

లీగ్ ఆశయాలను మద్దూరి అన్నపూర్ణయ్య తన కాంగ్రెస్ వారపత్రిక ద్వారా ప్రచారం చేశారు.

సైమన్ కమిషన్ వ్యతిరేక ఉద్యమంలో ప్రధానపాత్ర పోషించారు.

ఆంధ్రాలో సైమన్ కమిషన్

సైమన్ కమిషన్ ఆంధ్రాలో గుంటూరు, ఒంగోలు ప్రాంతాల్లో పర్యటించడానికి నిర్ణయం

జరిగింది. 1928 ఫిబ్రవరి 26న మద్రాస్‌లో టంగుటూరి ప్రకాశం

పంతులు నాయకత్వంలో నిరసన ఉద్యమం జరిగింది. పార్థసారథి అనే

యువకుడు కాల్పుల్లో మరణించాడు. టంగుటూరికి ఆంధ్రకేసరి బిరుదు ఈ

ఉద్యమ కాలంలోనే వచ్చింది. విజయవాడ మున్సిపల్ చైర్మన్ అయ్యదేవర

కాళేశ్వరరావు సైమన్ గో బ్యాక్ అని రాసిన చీటీని సైమన్‌కు అందించాడు. 1928 ఫిబ్రవరి 3న

మద్రాస్‌లో కాళీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులు అధ్యక్షతన నిరసన సభ జరిగింది. బహిష్కరణ

ఉద్యమాన్ని ప్రచారం చేస్తున్న బులుసుసాంబమూర్తిని అరెస్ట్ చేశారు. ఆంధ్ర రాష్ట్ర సంపూర్ణ

స్వరాజ్యలీగ్ అధ్యక్షులు బులుసు సాంబమూర్తి. కార్యదర్శి తెన్నేటి విశ్వనాథం. 1929లో

గాంధీజీ ఆంధ్రదేశంలో పర్యటించారు.

ఆంధ్రాలో ఉప్పు సత్యాగ్రహం

1929 లాహోర్ కాంగ్రెస్ సమావేశం నెహ్రూ అధ్యక్షతన సంపూర్ణ స్వరాజ్య తీర్మానం చేసింది. దీని ప్రకారం 1930, జనవరి 26ను తొలి స్వాతంత్ర్య దినోత్సవంగా నిర్ణయించారు. కొండా వెంకటప్పయ్య గాంధీజీని కలిసి ఉద్యమ నిర్వహణ కార్యక్రమాలు తెలుసుకున్నారు. టంగుటూరి, జోగయ్య మద్రాస్ శాసనసభ నుంచి, రామదాసు పంతులు, వి.రామారావు కేంద్ర శాసనసభ నుంచి, గాడిచెర్ల, కడప కోటిరెడ్డి, స్వామి వెంకటాచలంశెట్టి, వెంకటపతి రాజు, కామేశ్వరరావు శాసనమండలికి రాజీనామా చేశారు. 1930, జనవరిలో గాంధీజీయంగ్ ఇండియా పత్రికలో 11 అంశాల కార్యక్రమం ప్రకటించారు. అహ్మదాబాద్ లో ఫిబ్రవరిలో సమావేశమై గాంధీజీ నాయకత్వంలో శాసనోల్లంఘన ఉద్యమం చేయాలని తీర్మానించారు. గాంధీజీ 1930, మార్చి 12న సబర్మాతి ఆశ్రమం నుంచి 78 మంది అనుచరులతో ప్రారంభమైన సత్యాగ్రహ యాత్రలో 375 కి.మీ. ప్రయాణించి ఏప్రిల్ 6న దండి గ్రామం చేరారు. దీనికి 24 రోజులు పట్టింది. దండి యాత్రలో పాల్గొన్న ఏకైక ఆంధ్రుడు ఎర్నేనిసుబ్రమణ్యం/ సాధు సుబ్రమణ్యం. ఆంధ్రులు గాంధీజీని జంబూసర్ లో కలిశారు. ఆంధ్రలో ఉద్యమ నిర్వహణకు కొండా వెంకటప్పయ్యను డిక్టేటర్ గా నియమించారు. నెల్లూరు-పల్లిపాడు (మైపాడు), గుంటూరు, కృష్ణా-మచిలీపట్నం, పశ్చిమ గోదావరి-ఏలూరు కళాశాల, తూర్పుగోదావరి-సీతానగరం, విశాఖ-విజయనగరం శిబిరాలు ఏర్పాటు చేశారు. సత్యాగ్రహం అన్ని కేంద్రాల్లో ఒకేసారి జరగాలని భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య సూచించారు. మైపాడు (నెల్లూరు), మచిలీపట్నం, మట్టపాలెం (పశ్చిమ గోదావరి), చొల్లంగి (తూర్పుగోదావరి), విశాఖ బీచ్, గుంటూరులోని కొండా వెంకటప్పయ్య గృహం సత్యాగ్రహ కేంద్రాలుగా మారాయి.

1930, ఏప్రిల్ 6న చొల్లంగిలో సీతానగరం ఆశ్రమవాసులు దువ్వూరి సుబ్బమ్మ, టులుసు సాంబమూర్తి, తెన్నేటి సత్యన్నారాయణ, సూర్యప్రకాశరావులు సత్యాగ్రహం చేశారు.

ఏప్రిల్ 9న కృష్ణా, గుంటూరు జిల్లాల్లో ఉన్నవ లక్ష్మీబాయమ్మ, రుక్మిణీ లక్ష్మీపతి సత్యాగ్రహం చేశారు. ఏప్రిల్ 11న పశ్చిమ గోదావరి జిల్లాలో దండు నారాయణ రాజు, నరహరిశర్మ; నెల్లూరులో బొమ్మ శేషారెడ్డి, ఓరుగంటి వెంకట సుబ్బయ్య, బెజవాడ గోపాలరెడ్డి ఉద్యమం చేశారు. ఓరుగంటి వెంకటసుబ్బయ్య భార్య మహాలక్ష్మమ్మ, కుటుంబ సభ్యులంతా సత్యాగ్రహం చేసి అరెస్ట్ అయ్యారు. రాయలసీమలో కల్లూరి సుబ్బారావు, మద్రాసులో కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులు, దుర్గాబాయి దేశ్ముఖ్, గద్దె రంగయ్యనాయుడు సత్యాగ్రహం చేశారు. త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరివీరగంధం తెచ్చినారము, వీరులెవ్వరో తెల్పుడీ, బసవరాజు అప్పారావు కొళ్ళాయికట్టితేనేమి, మా గాంధీ కోమటై పుట్టితేనేమి, గరికపాటి మల్లావధాని ఉప్పోయమ్మఉప్పు, గరిమెళ్ల సత్యనారాయణ ఉప్పు పన్ను, పప్పు పన్ను, ఊరికళితే పన్ను, కొప్పు కాస్త దేవుడికి మొక్కు కుంటే పన్ను అనే గీతాలను రచించారు.

1930, జనవరి 26న కోఠిలో మర్రి చెన్నారెడ్డి, మచిలీపట్నంలో తోటనరసయ్య జాతీయ జెండాను ఎగురవేశారు. చల్లపల్లి, వీరభద్రాపురాల్లో గ్రామాధికారులు రాజీనామాలు చేశారు. పెద్దాపురంలో ఉప్పు సత్యాగ్రహఉద్యమాన్ని దువ్వూరి సుబ్బమ్మ నిర్వహించారు. వనభోజనాలపై లారీచార్జీని మద్రాస్ శాసనమండలిలో స్వామి వెంకటాచలంశెట్టి ఖండించారు. పోలీసులుకొమరవోలు, ఈడు పుగల్లు, కొవ్వూరు, పెనుమర్తు ఆశ్రమాలను ధ్వంసం చేశారు. ఉప్పు సత్యాగ్రహ సమయంలో జైలుశిక్ష అనుభవించిన తొలి ఆంధ్రా మహిళగా ఆచంట లక్ష్మీ రుక్మిణీపతి (రుక్మిణీ లక్ష్మీపతి) పేరొందారు. గొల్లపూడిసీతారామశాస్త్రి నాయకత్వంలో మద్యపాన వ్యతిరేక ఉద్యమం పెద్ద ఎత్తున జరిగింది. (గుంటూరు జిల్లా కలెక్టర్ నివేదిక).

గంజాంలోని నౌపడ, విశాఖపట్నం బాలచెరువు వద్ద ఉప్పు కొరారులపై దాడి జరిగింది. తిరువూరు (కృష్ణా జిల్లా)లో ఖద్దరు ధోవతి ధరించిన న్యాయవాదిని పోలీసులు వివస్త్రుడిని చేశారు. 1931, మార్చి 31న వాడపల్లి వెంకటేశ్వరస్వామి ఉత్సవంలో పోలీసులతో ఘర్షణ జరిగింది. 1931, మార్చి 5న గాంధీ ఇర్విన్ ఒప్పందం జరిగింది. గాంధీజీ రెండో రౌండ్ టేబుల్

సమావేశానికి హాజరయ్యారు. ఆ సమావేశం విఫలం కావడంతో 1931, డిసెంబరు 28న దేశానికి తిరిగి వచ్చారు. తర్వాత మళ్ళీ ఉద్యమాన్ని కొనసాగించారు. 1931లోనే కాకినాడ బాంబుకేసు జరిగింది. బ్రహ్మజోష్యుల సుబ్రహ్మణ్యంను కొట్టిన సీఐ ముస్తఫా అలీఖాన్‌ను చంపడానికి ఉజ్జీవన్ సమ్మేళన్ భారత్ సంస్థ (చారీ & సన్స్)కు చెందిన ప్రతివాద భయంకరాచారి పడవలో బాంబులను తెస్తుండగా అవి పేలి కొంతమంది చనిపోయారు. భయంకరాచారిని ఖాజీపేట వద్ద అరెస్ట్ చేసి అండమాన్ జైలుకు పంపించారు. 1932, జనవరి 6న దుగ్గిరాల కమలాంబ, దాసరి కృష్ణ వేణమ్మ, దాసరి లక్ష్మీబాయిమ్మలను అరెస్ట్ చేశారు. జనవరి 8న దండు నారాయణరాజు, 9న మాల్యూరి చుక్కమ్మ (ఏలూరు)ను నిర్బంధించారు. ఉద్యమకారులు వీరభారతి, బార్దోలి సత్యాగ్రహ విజయం, దరిద్ర నారాయణీయం, భారత స్వరాజ్య యుద్ధం, నవయుగం - గాంధీ విజయం, పూర్ణ స్వతంత్రమొదలైన కరపత్రాలు పంచారు. 1932, మార్చిలో వెంట్రాప్రగడ గ్రామం (కృష్ణా జిల్లా)పై 4 వేల రూపాయల జరిమానా విధించారు. కాకినాడలో ఆండాళ్లమ్మ ఆస్తిని జప్తు చేశారు. కొడాలి అంజనేయులుపై విధించిన జరిమానా వసూలుకు అతడి సోదరుడిని, ఇంటి సామాన్లు, గేదెలను స్వాధీనం చేసుకున్నారు. దుర్గాబాయ్ దేశ్‌ముఖ్‌ను నెల్లూరు జైలు నుంచి మధుర జైలుకు పంపించారు. బళ్లారి జైలులో రాజకీయ ఖైదీలు 1932, ఫిబ్రవరి 29న నిరాహారదీక్ష చేశారు. స్వరాజ్య పత్రికల కరపత్రం ప్రచురించిన కలగా సత్యన్నారాయణకు ఏడాది శిక్ష పడింది.

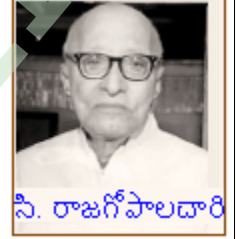
కరపత్రాలు పంచుతున్న ఖాసా సుబ్బారావు, ఒ.పి. రామస్వామిని పోలీసులు కొట్టగా రుక్మిణీ లక్ష్మిపతి వారిని తనకారులో తీసుకెళ్లి రక్షించింది. వేదాంతం కమలాదేవి అధ్యక్షతన గుంటూరు అగ్రహారంలో సభ జరిగింది. గుంటూరు జిల్లా మహాసభ తెనాలిలో తల్లాప్రగడ విశ్వసుందరమ్మ, నరసాపూర్ తాలూకా మహాసభ రుద్రరాజు బంగారయ్య, విశాఖజిల్లా మహాసభ టేకుమళ్ల బుచ్చిరామమ్మ, నెల్లూరు సభ చవనం తిరుమలమ్మ అధ్యక్షతన జరిగాయి.

1932లో బెర్హాండ్ రెస్సెల్ అధ్యక్షతన ఇండియన్ డెలిగేషన్ లీగ్ భారత్‌కు వచ్చింది.

ఇందులో హెరాలడ్లాస్సీ, విల్మిన్ సన్, కృష్ణమీనన్ సభ్యులు. 1932లో దళితులకు రామ్ సే మెక్ డొనాల్డ్ కమ్యూనల్ అవార్డు ప్రకటించారు. గాంధీజీ సెప్టెంబరు 20న ఆమరణ నిరాహారదీక్ష ప్రారంభించారు. 1933, మార్చి 8న గాంధీజీ హరిజనోద్ధరణ లక్ష్యంగా ఆత్మ శుద్ధి నిరాహారదీక్షను ప్రారంభించారు. జులై 31న గాంధీజీ పిలుపునందుకుని దుగ్గిరాల బలరామకృష్ణయ్య, అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు, వావిలాల గోపాలకృష్ణయ్య వ్యక్తిగత శాసనోల్లంఘనను ప్రారంభించి అరెస్ట్ అయ్యారు. 1934, మే 30న ఉప్పు సత్యాగ్రహాన్ని నిలిపివేశారు.

1934 - 42 మధ్య ఆంధ్రలో అనేక సంఘటనలు జరిగాయి. ఆంధ్ర స్వరాజ్యపార్టీ గాడిచెర్ల, కాంగ్రెస్ సోషలిస్ట్ పార్టీ ఎన్.జి. రంగా, ఆంధ్ర సోషలిస్ట్ పార్టీ తెన్నేటిల అధ్యక్షతన ఏర్పడ్డాయి. 1937 ఎన్నికలు అనంతరం జులై 14న మద్రాస్ లో సి. రాజగోపాలచారి ముఖ్యమంత్రిగా ప్రథమ కాంగ్రెస్ మంత్రివర్గం ఏర్పడింది. ప్రకాశం (రెవెన్యూమంత్రి), వి.వి.గిరి, బెజవాడ గోపాలరెడ్డి మంత్రులుగా; బులుసు సాంబమూర్తి శాసనసభ అధ్యక్షులుగా పదవులు చేపట్టారు.

సి. రాజగోపాలచారి

1939 రెండో ప్రపంచ యుద్ధం, కాంగ్రెస్ మంత్రి వర్గాల రాజీనామాలు, గాంధీజీ వ్యక్తి సత్యాగ్రహాలకు పిలుపునివ్వడం, ఆచార్య వినోబాభావే తొలి వ్యక్తి సత్యాగ్రహం చేయడం (1940) జరిగాయి. 1941, ఏప్రిల్ వరకు అనేక మంది సత్యాగ్రహాలు చేసి అరెస్ట్ అయ్యారు. రాజాజీ మంత్రివర్గం 1939, అక్టోబరు 29న రాజీనామా చేసింది. టంగుటూరి ప్రకాశంపంతులు, భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య, తెన్నేటి విశ్వనాథం, బెజవాడ గోపాలరెడ్డి, వి.వి.గిరి, కల్లూరి సుబ్బారావు, అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు, రుక్మిణి లక్ష్మీపతి, కడప కోటిరెడ్డి, మాగంటి బాపినీడు, రంగా దంపతులు, కంభంపాటి సత్యన్నారాయణ, మొసలికంటి తిరుమలరావు, తరిమెల నాగిరెడ్డి, కల్లూరి చంద్రమౌళి, అనంతశయన అయ్యంగార్ లాంటి నాయకులు వ్యక్తి సత్యాగ్రహాలు చేసి అరెస్ట్ అయ్యారు.

ఆంధ్ర సర్క్యులర్ / కర్నూలు సర్క్యులర్

1942, జులై 29న ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెస్ మచిలీపట్నంలో సమావేశమై క్విట్ ఇండియా ఉద్యమ

నిర్వహణకు ఒక రహస్య సర్క్యులర్‌ను రూపొందించింది. దీన్ని రూపొందించింది ఆంధ్ర కాంగ్రెస్ కార్యదర్శి కళా వెంకట్రావ్, అధ్యక్షుడు భోగరాజు పట్టాభిసీతారామయ్య. కర్నూలు కాంగ్రెస్ కార్యాలయంలో దొరకడం వల్ల దీన్ని కర్నూలు సర్క్యులర్ అన్నారు.

ఆంధ్రలో క్వీట్ ఇండియా ఉద్యమం

1942 మార్చిలో క్విట్ రాయబారం విఫలం కావడంతో గాంధీజీ డూ ఆర్ డైనినాదంతో క్వీట్ ఇండియా ఉద్యమాన్ని ప్రారంభించారు. 1942, ఆగస్టు 8న బొంబాయిలోని గవాలియా మైదానంలో క్వీట్ ఇండియా తీర్మానం చేశారు. గాంధీజీని బంధించి పూనాలోని ఆగాఖాన్ భవన్‌లో ఉంచారు. 1942, ఏప్రిల్ 6న కాకినాడ, విశాఖపట్నం నగరాలపై జపాన్ బాంబులు వేసింది. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం వాల్తేరు నుంచి గుంటూరుకు మారింది.

ఆంగ్లేయులు శాంతియుతంగా భారతదేశం వదిలి వెళ్లే సమయం ఆసన్నమైందని గాంధీజీ హరిజన్ పత్రికలో రాశారు. వార్ధాలో జరిగిన సారథ్య సంఘ సమావేశంలోనే తిరుగుబాటు తప్పదని గాంధీజీ హెచ్చరించారు. ఉద్యమకాలంలో దండు నారాయణ రాజు జైల్లోనే చనిపోయారు. కర్నూలు వాసి నివర్తి వెంకట సుబ్బయ్య ప్రచ్ఛన్న జీవితాన్ని గడిపాడు. పరదేశీయులుతొలగండి, ఈ భారతదేశం మాదేశం, వినండి, వినండి విశ్వ ప్రజలు వీర భారతీసందేశం అనే గీతాన్ని వానమామలై వరదాచార్యులు రచించారు.

ఆంధ్రదేశమంతా హింసాత్మక ఉద్యమ సంఘటనలు జరిగాయి. ఆగస్టు 11న తెనాలిలో బహిరంగ సభ జరిగింది. 12న రైల్వేస్టేషన్‌ను తగులబెట్టారు. పోలీసు కాల్పుల్లో 6 మంది చనిపోయారు. వారి సమాధులు తెనాలి మారిస్‌పేటలో ఉన్నాయి. చీరాల సబ్ మెజిస్ట్రేట్ ఆఫీసును మూసివేశారు. ఆగస్టు 13న పాలకొల్లు రైల్వేస్టేషన్, చీరాల పోలీస్ స్టేషన్, ఆకివీడు పీఎస్, ఆర్ఎస్‌లను ధ్వంసం చేశారు. గుంటూరులో విద్యార్థులపై హిందూ కళాశాల వద్ద కాల్పులు జరుపగా ఇద్దరు విద్యార్థులు మరణించారు. ఆగస్టు 17న భీమవరంలో మెజిస్ట్రేట్‌గృహను మూయించి డిప్యూటీ కలెక్టర్‌కు కాంగ్రెస్ పతాకాన్ని ఇచ్చి వీధుల్లో నడిపించారు. నాటి ఉద్యమ ఉద్ధృతిని గురించి పేర్కొంటూ

కరుణాశ్రీ

కరుణశ్రీ లేచిపోయినవి పోలీసుల టోపీలు వందలు వేలురాబందులట్లు, కాలిపోయినవి సర్కారు కచేరీలు ఖరదుపాణాదులకాష్టమట్లు అని రాశారు. గుంటూరు జిల్లాలో మూడున్నర లక్షల రూపాయలు, గోదావరి జిల్లాలో రెండున్నర లక్షల రూపాయల జరిమానాలు వసూలు చేశారు. మచిలీపట్నంలో వీరరాఘవయ్య, రాజమండ్రిలో వి.బి. నాగేశ్వరరావు, మదనపల్లిలో నరసింహారెడ్డి ఉద్యమాన్ని ప్రచారం చేశారు. 1942, ఆగస్టు 17న కనపర్తి, పెంటకోట, సూళ్లూరుపేట ఉప్పు కొరారులపై దాడి జరిగింది.

ప్రభుత్వం నెల్లూరు, చిత్తూరు, తూర్పు గోదావరి జిల్లా బోర్డులను; విజయవాడ, పాలకొల్లు పురపాలక సంఘాలను రద్దు చేసింది. ఎం.ఎన్. రాయ్ రాడికల్ డెమోక్రటిక్ పార్టీని స్థాపించాడు. ఆంధ్రా రాడికల్ డెమోక్రటిక్ పార్టీ ప్రథమ సభ తెనాలిలో ఎం.ఎన్. రాయ్ అధ్యక్షతన జరిగింది. ఈ పార్టీ ఆంధ్రాలో రాజకీయ పాఠశాలలు, రాడికల్, రాడికల్ స్టూడెంట్ అనే వార పత్రికలను నడిపింది. 1942, సెప్టెంబరు 20న జగ్గయ్యపేటలో చింతామణి నాటకం తిలకిస్తున్న కృష్ణా జిల్లా మెజిస్ట్రేట్‌పై బాంబుదాడి జరిగింది. విజయవాడ, ఒంగోలు, బందరు ప్రాంతాల్లో బాంబులు, ఆయుధాలు, ఉత్తరాలు స్వాధీనం చేసుకున్నారు. 1944లో గాంధీజీ జైలు నుంచి విడుదలయ్యారు. క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం నిలిచిపోయింది. 1945 వేవెల్ ప్రణాళిక రూపకల్పన, అట్టి 1945, 46 ఎన్నికలు భారత్‌లో నిర్వహించడానికి నిర్ణయం. ఫలితంగా 1945 కేంద్ర శాసనసభ ఎన్నికల్లో ఆచార్య రంగా, అనంతశయనం అయ్యంగార్, ఎం. గంగరాజులు కేంద్ర శాసనసభకు ఎన్నికయ్యారు. రాష్ట్రశాసనసభ ఎన్నికలు 1946లో 215 స్థానాలకు కాంగ్రెస్ 165 స్థానాలు గెలుచుకుని టంగుటూరి ప్రకాశం ముఖ్యమంత్రిగా మంత్రివర్గం ఏర్పడింది. వి.వి. గిరి, వేముల కూర్మయ్య, కడప కోటిరెడ్డి ఆంధ్ర నుంచి మంత్రులుగా నియమితులయ్యారు. పాకిస్తాన్ ఏర్పాటును అలీబేగ్ నాయకత్వంలోని ఆంధ్ర ముస్లిం లీగ్ హర్షించింది. కమ్యూనిస్ట్‌లు పాకిస్తాన్ ఏర్పాటును సమర్థించడాన్ని రంగా విమర్శించారు. దేశ విభజనను కాంగ్రెస్ ఆమోదించడం దురదృష్టకరమని టంగుటూరి విమర్శించారు. పాకిస్తాన్ ఏర్పాటు అహింసా ఉద్యమం దౌర్జన్య శక్తులకుతలవంచడమే అని జి.వి. సుబ్బారావు వ్యాఖ్యానించారు.

